

Горана Раичевић
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду
goranaraicevic@ff.uns.ac.rs

821.163.41.09-32 Андрић И.
https://doi.org/10.18485/ai_most.2017.ch11

МОСТОВИ ИЛИ ОСТРВА: ШТА ЈЕ АНДРИЋ МИСЛИО О ДИПЛОМАТАМА

Рад говори о приповеци *Проба* (1951), у којој фра Серафин Бегић карикатурално представља конзуле као обичне шпијуне. Иако је у својим делима брижљиво сакривао лично становиште, тако да је тешко одредити који јунак говори пишчевим гласом, претпоставља се да је овде, под маском смехотресне приче, Андрић пренео своје искуство и мишљење о дипломатској професији. С тим у вези поставља се питање да ли је пишчеву животну и општечовечанску чежњу и тежњу за повезивањем појединаца и народа изражену у симболици моста сенчио оптимистички или песимистички став о испуњењу тог сна.

Кључне речи: дипломатија, мостови, *Проба*

На први поглед очигледна, симболика моста као најпрепознатљивија одредница целокупног дела Иве Андрића, у ствари је веома сложена, а о њеним естетичким, етичким, егзистенцијалним, културним, па и метафизичким конотацијама много је писано. Из свих ових анализа видљиво је да се иза универзалне и општечовечанске идеје о потреби повезивања људи и њиховог међусобног разумевања и споразумевања крије заправо пишчева врло специфична животна и уметничка филозофија. Насупрот црњанској визији о општој пове-

заности свега у свету, невидљивој премрежености коју можемо да доживимо у епифанијским тренуцима што нам доносе утеху и спокој, Андрић везе није видео као нешто што постоји скривено испод видљиве површине, већ као задатак задат људима. Везе су могуће, али их морамо направити ми сами, и оне се у виду мостова (као отелотворења свима и увек разумљиве мисли и естетске представе) заиста и остварују – али је процес градње неизвесан колико и мукотрпан, а сама ћуприја – као тријумф човека над природом (као простором у којем много чешће, и код већине људи, доминирају деструктивни, а мање стваралачки нагони) – од дана свог завршетка бива изложена непрестаној претњи пропадања, урушавања и осипања, и нема јој опстанка без непрестане пажње и бриге људи. Истина је и то да се Андрићев мост може схватити и као симбол обрнуте, јововске дуге, која иде од земље ка небу, и која заправо говори о томе да је човек прихватио свет који му је дат и задат, иако још увек нема моћи да разуме зло које га прожима, нити да сазна судбину која му је на земљи додељена. Споразум са тим и таквим богом који је створио свет где владају материјални закони, и где свака велика и племенита мисао личи на уљеза, странца и дошљака из неког другог космоса,¹ код Андрића је сачињен још у *Ex Pontu* (1919),

¹ Кроз свога Гоју, Андрић је рекао: „Живећи међу људима, ја сам се питао стално зашто је све што је мисаоно и духовно у нашем животу тако немоћно, без одбране и неповезано у себи, тако зазорно друштву свих времена и тако страно већини људи. И дошао сам до овог закључка. Овај свет је царство материјалних закона и анималног живота, без смисла и циља, са смрћу као завршетком свега. Све што је духовно и мисаоно у њему, нашло се ту неким случајем, као што се цивилизовани бродоломци са својим оделом, справама и оружјем нађу на далеком острву са посве другом климом, насељеном зверовима и дивљацима. Зато све наше идеје носе чудан и трагичан карактер предмета који су спасени из бродолома. Оне носе на себи

када се лирски субјект у лику младића (самог песника) одлучио за живот упркос очинском упозорењу о његовој кратковекости, неизвесности и несрећи.² Целокупно Андрићево дело говори нам о томе како је и сам писац, попут своје јунакиње овчице Аске, управо својом уметношћу крчио пут кроз живот и борио се против страха и зла, али и како су, са друге стране, пролазили они његови ликови који су хтели да се од живота сакрију или побегну (на различите начине: опрезношћу, као Ђорђе Ђорђевић, или гомилањем новца као госпођица Рајка Радаковић...): На трагу свог раног учитеља Кјеркегора – који је на највишу степену у хијерархији врлина ставио спремност човека да жртвује живот за неку велику идеју – Андрић је схватио вредност коју трагична катарза може имати за заједницу – када се осећања страха пред другим преображавају у сажаљење, односно емпатију, прочишћујући човека на емоционалном, али и на сазнајном нивоу – и стварајући међу људима везу која до тада није постојала. Приче о таквим људима – херојима, који су у стању да жртвују свој живот за опште добро, код Андрића толико бројне и присутне, говоре заправо о процесу очовечења, и то и такво

и знаке заборављеног другог света из којег смо некад кренули, катастрофе која нас је овде довела, и сталне узалудне тежње да се новом свету прилагоде. Јер, оне су у непрестаној борби са тим новим, њима у суштини противним светом у ком су се обреле, и у исто време у сталном преображавању и прилагођавању томе свету. Отуд је свака велика и племенита мисао странац и патник. Отуд неизбежна туга у уметности и песимизам у науци.“ (Андрић 2011: 257–258)

- 2 “[...] – Шта си видио у љетњи дан, сине мој? Видио сам да је земља јака и небо вјечно, а човјек слаб и кратковјек. // - Шта си видио, сине мој, у љетни дан? Видио сам да је љубав кратка, а глад вјечна. // - Шта си видио сине мој, у љетњи дан? Видио сам да је овај живот ствар мучна, која се састоји од неправилне измјене гријеха и несреће, да живјети значи слагати варку на варку. // - Хоћеш да уснеш, сине мој? // Не, оче, идем да *живим*.“ („Епилог“ у Андрић 2011а: 189)

назирање смисла иза трагедије донеће утеху и катарзу сваком оном ко их чита, везујући га, као младића из *Ex Ponta*, прстеном страдања за друге, за живот са другим људима, ван себе и своје себичности, за живот у заједници.³

Један од основних мотива и проблема који се код Андрића јављају као препреке остваривању веза међу људима разједињених вавилонском збрком језика, култура, вера и традиција, јесте мотив нераумевања, погрешног разумевања или трагичне грешке. О томе да је искуство Томе Галуса – оглашавање крајњег индивидуалисте који не мари за велике историјске и политичке догађаје око себе, у погрешном часу и на погрешном месту – у ствари Андрићево лично искуство, те да је до трансформације тог и таквог индивидуалисте у биће које постаје свесно којој и каквој заједници људи жели да припада, дошло тек пошто се нашао у мариборском затвору, писала сам другом приликом. (Раичевић 2015) О тзв. турчењу Марија Колоње, доктора из *Травничке хронике*, те о „признању“ Тамил-ефендије из *Проклетје авлије* – о ситуацијама у којима се човекова реч разуме на дослован, а не на метафоричан, уметнички начин – што у тоталитарним друштвима постаје његов усуд и пут ка пропасти, написане су многе странице. У вапају Андрићевом, трагању за речју која ће постати камен,⁴ крије се заправо вечити

³ „А јесенас ме је, прстеном ког нећу никад изгубити, болом жртве, усуд везао с човјечанством, које преко патње иде истини и добру у сусрет.“ (Андрић 2011а: 139)

⁴ „[...] чини ми се да постоји само она реч која је ‘постала тело’, јер су једино за њу сведочили, удружени, људски напор и логика материје, док ми неоваплоћена реч изгледа само празан и варљив звук који још није успео да се отме оковима хаоса што нас окружује.“ (Андрић 2011: 335) „Треба се плашити веровања да се речима може све казати. Права реч – то је беседа крви! Зато треба имати строге захтеве пред сваком својом мишљу, пред сваком речју пре него што је обелоданимо...“ (Андрић 2011б: 254)

страх уметника да ће постати жртвом оног другог, већег дела човечанства што у уметницима види одметнике од поретка и стварности. Отуда се може говорити и о томе да је читаво Андрићево дело смештено између два супротна пола: између потребе за причом и речима са једне, и страха од говора са друге стране – од речи које обично, кад су прекобројне и сувишне, не говоре ништа, или схваћене погрешно постају претња и пут ка страдању.

О томе да се радило о једном исконском, али и врло личном осећању самог писца који је већи део живота провео као усамљеник, али који је увек изнова чинио све да постане и остане део заједнице коју је изабрао као своју⁵ – схватајући да се идентитет стиче само кроз другог и саобраћањем са другим (Раичевић 2013) – можемо закључивати и на основу расположивих података о пишевој биографији коју је, знамо, брижљиво скривао. Знамо и то да је случај-комедијант управо на младог Андрића оборио, у виду првог намештења, нимало лако

⁵ Извесно је да је Андрић од мариборског затвора све до краја живота био искрени поклоник идеја свесловенске узајамности и југословенског јединства. Чињеница да је изабрао да припада српској националности не коси се са његовим и не само његовим југословенством, напротив. У време пред Први светски рат и припадници других југословенских народа видели су у српској ослободилачкој традицији, у борби српског народа за ослобађање од туђинске власти (било османске било аустријске) своју традицију, а у уједињењу и заједничкој држави препознавали свој интерес. Словенство као супстрат, као заједнички именитељ, за Андрића је основа вере у блискост народа који говоре истим језиком, што их спаја упркос верској и националној подељености. Ту југословенску идеју прихватио је Андрић и као кључну мотивацију свог укључивања у послератно, социјалистичко друштво: „[...] Ми нисмо били унитаристи, како би то неком могло да изгледа; пре би се могло рећи да смо били панслависти и интернационалисти, а свако ко здраво расуђује зна да панславизам није исто што и унитаризам [...] Ја сам за југословенство био и 1941. године кад је Комунистичка партија Југославије у све, па и у то, унела марксистичко схватање [...]“ (Андрић 2011б: 270)

бреме службеника у дипломатији нове југословенске краљевине на Балкану, дужност коју ће двадесет година добро и часно обављати веран држави у чију мисију да буде дом свим њеним народима није сумњао. На том послу, на којем је прешао све административне чинове од вицеконзула до амбасадора, Иво Андрић је имао задатак да гради мостове – голим оком невидљиве везе међу државама и народима, и то је имао да чини у најужурбанијем, најзлослутнијем периоду 20. столећа, не рачунајући време два велика светска рата. Начин на који је та служба окончана – када је 20. марта, дакле свега неколико дана пре потписивања Тројног пакта, затражио да буде разрешен дужности амбасадора у Берлину – можда нам говори о томе да је ову своју службу писац доживео као свој професионални и животни пораз.

Када је први пут отпутовао у Мађарску 1923. године, као новинар-репортер *Политике*, Андрићев пријатељ и вршњак Црњански написао је да границе међу државама и народима говоре о непоправљивој њиховој међусобној удаљености и да је мало вероватно да би било шта могло да промени ту чињеницу: „Ништа не порази толико, као кад се види, прешавши границу, колико мало зна једна земља о другој, једна престоница о другој, један живот о другом. И још је страшније кад се, после неколико дана, увиди да би било узалуд и да га знају.“ (Црњански 1995: 19) Много година касније Црњански ће у својим *Ембахадима* дати своје виђење југословенске дипломатије коју је, у Берлину и Риму, посматрао са позиције новинара – аташеа за штампу. Андрић, о свом дипломатском искуству у интервјуима неће рећи ништа осим да је Црњански као чиновник написао такве мемоаре, а да их он, као амбасадор, неће написати никад.⁶

⁶ „[...] Црњанском леже мемоари. Он је као чиновник написао своје *Ембахадје*, а ја као амбасадор то нисам учинио. И нећу [...]“ (Андрић 2011б: 236)

Ипак, у *Шареној књижи*, пронађеној у пишчевој оставштини, чији је садржај исписиван, по свој прилици 1952. године,⁷ налази се један текст о дипломатији у којем се испрва исказује сумња у могућност да се природа овог занимања ближе одреди: „И ја бих био у великој неприлици кад бих морао да дам одређену дефиницију и битне карактеристике тога позива. Само на негативан начин могао бих да кажем нешто о њему.“ (Андрић 2011в: 128) Међутим, у наставку, видећемо да ће писац ипак покушати да дефинише природу позива и дужности коју је и сам обављао пуне две деценије:

Ко да утврди и поброји шта све морају да имају они који хоће да се посвете тој служби? Треба бити многострук и једноставан. Не бити личан, али бити природно поносан, чак и горд понекад: не презирати ситнице (нипошто и ни у чему), али умети се задржати негде на границама ситничавости и педантерије; бити савестан у свему, али без претеране ревности, ценити тренутак и увек се користити њиме, али умети оставити времену да врши своје дејство; имати многа и разноврсна интересовања за људе, предмете, уметности, игре, и разоноде, али се не препустити страсти ни присности у којој човек заборавља потпуно себе; бити мало човек, али не бити никад нечовек; бити спреман на све и способан за све, али не бити бездушник ни чудовиште. То у ствари значи: живети стално на два плана, на личном, човечанском, и на службеном, нељудском, али никад ничим не показати и ником не одавати на ком се плану у том тренутку налазите, или још боље: ни сам не бити потпуно свестан тога, што је најсигурнији начин да се нећете одати. (Андрић 2011в: 129)

На основу оваквог описа није тешко наслутити да је посао дипломате Андрић доживљавао као посао глумца

⁷ Први запис из *Шарене књије* датиран је 27. марта 1952. године.

који ни сам није увек начисто коју улогу игра.⁸ Ако знамо колику је муку осећао пред јавним наступима, и колики је отпор имао према позоришту као таштој уметности, онда је логично претпоставити да закључак овог за пишевог живота необјављеног текста представља део најинтимнијег личног искуства: „И све то врви и креће се у непрестаној утакмици и трци за успехом и признањем, у страху од професионалне недаће, зависти и зла случаја који вреба. Јер у тој служби која изгледа униформисана и укроћена као ниједна друга нема ничег сталног ни извесног, него човек иде као кроз маглу у којој светлост која повремено просијава више збуњује и вара очи него што показује пут и омогућује човеку да се снађе.“ (Андрић 2011в: 129–130)

Иако је свој први роман засновао на причи о конзулским временима у Травнику почетком 19. века – причи која му је послужила и као оквир за литерарну обраду теме о судару различитих цивилизација, вера, обичаја и животних назора, али и о базичној људскости као неуништивој везивној материји – о дипломатама и дипломатском позиву, Андрић је у својој прози непосредно проговорио само једном, и то кроз једног од својих најживописнијих јунака фра Серафима Бегића, у причи *Проба* објављеној у првој књизи *Огабраних њрићоведака* у издању СКЗ из 1954. године.⁹ Прича *Проба*, касније је, у издањима *Сабраних дела*, припајана тзв.

⁸ Меланхолично је о том удвајању и маски што је навлачи државни службеник у дипломатији – који мора да говори језиком званичне политике своје државе без обзира на лично мишљење – писао Црњански у својој књизи *Код Хийердорејаца*.

⁹ Прича *Проба* (са одредницом „одломак“) појавила се први пут у загребачкој *Рејублицци* [лат.] 1951. године (год. 7, књ. 1, бр. 4–5 (травањ-свибањ), 332–347. (Ово нас наводи на претпоставку да су и текст из *Шарене књије* и сама прича настајали отприлике у исто време.)

корпусу Андрићевих фратарских прича, где су главни јунаци представници католичког фрањевачког реда у Босни. Колико је писац ценио и волео ове људе које је упознао још у време Првог светског рада, нашавши се у конфинацији у родном Травнику, говори и чињеница да је фра Петра учинио приповедачем чијој је моралности и врлини, али и приповедачкој вештини што се може мерити са народним генијем, целог живота и сам тежио. Прича *Проба* ситуирана је у Сарајево на средокраћи 19. века, прецизније у време Омерпашиног похода на Босну (1850–1852. године), и према неким раним скицама требало је да представља поглавље романа о потурчењаку и царском сераскеру, романа који је остао недовршен и као такав први пут објављен тек после Андрићеве смрти.

За историјске личности фра Грге Мартића (1822–1905) – који ће постати и јунак његових прича – и Фра Ивана Фрању Јукића (1818–1857), Андрић се заинтересовао још у време када је писао своју докторску дисертацију у Грацу, и то истичући пре свега њихову просветитељску делатност, залагање за културни напредак Босне, али и њихове слободарске идеје. Као важна сведочанства о периоду Омерпашиног двогодишњег похода на Босну – у којој је врховни турски војни заповедник дошао са задатком да уведе реформе султана Абдул Мецида и да сузбије отпор босанских бегова (што је чинио бескрупулозно, сурово, без милости), узимао је Андрић Мартићева *Зайамћења* (1860), као и новинске чланке које је Фра Иво Јукић писао у Гајевим *Народним новинама* у време Омерове страховладе. То је време када је Сарајево од Травника преузело титулу центра и везирског града, што је значило и пресељење аустријског конзулата. Понадавши се испрва да ће Омерпаша Латас, рођењем православни Србин из Јање Горе, па пребег и потурчењак, постати заштитник босанских хришћана и увести праведније законе који би важили за све становнике подједнако, босански фрањевци

доживели су отрежњење када је царски сераскер (изложен нападима и гласинама да жели да отцепи Босну и припоји је Аустрији) увео низ сурових мера и према хришћанској раји – што је довело до врло затегнутих односа између две дотрајале империје – једне на Истоку и друге на Западу – које су се судариле на Балкану.

Са овим историјским и политичким контекстом писац није упознао читаоце *Пробе* вероватно не само зато што је испрва планирао да ова прича постане део веће романескне целине. (Питање је како би се весели, ведри тон – у чијем је знаку описана права комедијантска представа јединственог шаљивције и мудраца фра Серафима Бегића – уклопио у мрачну причу о суровом егоисти и немилосрдном тиранину и убици Омерпаши.) Сарајевског жупника фра Гргу Мартића, као домаћина пријема организованог за аустријске конзуларне и више османлијске чиновнике, али и за угледне Сарајлије свих вера – на чију је генералну „пробу“ овде усредсређена његова пажња, читаоци су имали прилике да упознају у причи о *Мари милосници*.¹⁰ У складу са начином на који је сарајевског жупника описао у тој приповеци, Андрић је фра Гргин портрет у уводном делу *Пробе* дао као сложен и изнијансиран, представљајући подједнако и његове мане и врлине.

Урођене и стечене особине се у њему сукобљавају, а из места сукоба ниче и полази често трећа, нова особина. Он, на пример, није волео људе. То је онако уопштено казано, јер сви ми и волимо и не волимо људе, већ према условима и приликама, али жупник је по свему спадао у ону категорију људи која мање осећа, а уколико осећа,

¹⁰ Одломак из *Маре милоснице* објављен је први пут у *Српском књижевном гласнику* 1925. године (н. с., књ. 14, бр. 1–4), па затим следеће године у четири наставка у истом часопису (јануар–фебруар 1926), да би се затим појавила у *Пријовешћима* (СКЗ) из 1931. године.

осећа више и живље за себе и своје него за друге. Био је човек слабо развијене маште, и већ по томе неспособан да се дубље замисли и уживи у положај другог и другачијег човека. Његова побожност била је малена и формална, јер је таква била и његова вера, више нека врста наслеђа и навике него плод осећања или чак мисли. Али зато је његов разум био јак и његов практични смисао велик и готово непогрешан. (Андрић 2008: 463)

Тако фра Грга, захваљујући свом смислу за практично, али и захваљујући у себи сучељеним особинама – штедљивости са једне, и сујети са друге стране, жељи да се о њему говори као о дарежљивом човеку – припрема пријем, не жалећи ни „труда ни трошка ни времена кад је требало зими приредити сијело, позвати и угостити кога из конзуларног кора или од виших османлијских чиновника, или понеког од угледнијих грађана или од сабраће, попова или слободоумније улеме.“ (Андрић 2008: 463) У Сарајеву жупник је тада једини фрањевац, који у исто време представља и неку врсту „дипломатског агента за везу са највишим турским властима и страним конзулима“. (Андрић 2008: 463) У посету му, у жеку припрема, непредвиђено долазе три фратра: „Најпре Серафин Бегић, звани Бего, и фра Лука Бошњак из крешевског манастира, а сат-два иза њих Рафо Кустудић, жупник на Кисељаку.“ (Андрић 2008: 464) Ненајављена посета је фра Гргу и обрадовала и забринула,¹¹ јер „откад се памти није било тако немирног фратра и таквог весељака и обешењака као што је плехански Серафин.“ (Андрић 2008:

¹¹ Фра Гргу Андрић гради као комплексан лик (за разлику од рецимо лика Омерпашиног у истоименом роману: „У својој сложености и испредвајаној унутрашњости и он је носио негде дубоку и невидљиву али јаку обешењачку црту, ‘фра серафиновски дамар’ сумње у званичне ауторитете и отпора према општепризнатим и одавно утврђеним облицима друштвеног живота.“ (Андрић 2008: 466)

464) У Мађарској, у Печују где се школовао,¹² „на штету школских предмета и доброг владања, научио је да свира све могуће инструменте, да игра чардаш и пева мађарске песме, и то и такве од којих печујске снаше црвене иако се праве да их не разумеју. Није било игре ни вештине у картама коју он није знао.“ (Андрић 2008: 465) Необуздана и игрива фра Серафинова природа учиниће да проба жупниковог пријема за конзуларне чиновнике и сарајевске угледнике протекне у знаку хумора и лековитог смеха,¹³ којим су, међутим, увијене врло озбиљне и за писца важне теме.¹⁴ Фра Серафинова репутација забављача, који за сваку животну ситуацију проналази паралелу у некој стварној или измишљеној причи, али и пријатељство са сарајевским жупником Гргом Мартићем, дозвољава му да изрекне оно што би неком дру-

12 Андрић је у својој докторској дисертацији истакао да су управо они фрањевци који су се школовали у Мађарској доносили „са собом идеје просветитељства у јозефинском духу, а потом и ‘илирске’ идеје о националном препороду; целокупно њихово образовање носи више народњачки карактер.“ (Андрић 2011: 72) У том контексту треба разумети и одговор фра Бега аустријском конзулу Атанацковићу, који му је иронично комплиментирао на „добрим бечким наочарима“: да је то „једино што је бечко на мени и у мени, али очи су моје, тога има и у нас.“ (Андрић 2008: 467)

13 О овој приповеци до сад је углавном и писано као о хумористичкој бравури. (Зуковић 1981; Диздаревић-Крњевић 1997)

14 Фра Серафин испричаће, такође на шаљив начин, о својој давнашњој намери да се потурчи (како би због својих порока спасао своје претпостављене) и сну који је по тој одлуци уследио. У том сну јавиће му се Иса пејгамбер (како муслимани зову Исуса Христа), који га је од тог одвраћао шалом: Остани гдје си! Нек се нађе један такав и међу братрима“ али и озбиљним речима: „Ако ћеш право да ти кажем, фра-Серафине, оно та ствар с вјерама и није важна ‘вамо у нас, на овом свијету, као што је тамо – у вас, поготово у Босни. Овдје се, ако ћеш право, и не пита ко је које вјере, него какав је по срцу и по души. По томе ми судимо“ (Андрић 2008: 469)

гом свакако било неопростиво или забрањено. Забринутост фра Гргина, док пред пријатељем Бегом набраја планиране званице, полако попушта и шири се у дијалог који ће преузети целу причу:

Жупник набраја госте које је за суботу увече позвао и већ сада опомиње пријатеља да се уздржава у пићу и да пази на оно што ће рећи пред странцима и угледним људима, ако хоће да учествује на селу. Фра Серафин се буну.

- Е, немој ме, брате, ни доводити међу њих.
- А ти обуздај мало тај твој крајишнички језик!
- Обуздај, обуздај! Ти знаш да то мени не иде од руке. А и не користи ми га обуздавати, јер ја кад преко ђема ланем, оно испане још горе. Него ти мене дај у неку собу у којој неће бити ни духовне ни свјетовне власти.
- Тешко је наћи собу за тебе, Серафине, – каже фра Грго прекорно, али са нехотичним осмејком испод оборених смеђих бркова.
- Ти како год знаш и умијеш, али ја ти те конзуле и монзуле не волим па не волим.
- Ех, не волиш. Кад бих ја показивао кога све не волим, и шта све не волим, куд бисмо дошли!
- Ама, лако је теби. Ти што чо'јека мање волиш све слађе умијеш с њим да разговараш... (Андрић 2008: 466)

На фра Гргино негодовање, Серафин даље развија своју теорију о „конзулској вјери“:

Ето, ти гдје год можеш гледаш да се макар отареш о неки конзулат, а ја ... ја, опет ти кажем, не бегенишем ту конзулску вјеру никако. Кад га гледаш, он надувен, нико му није ни до кољена, а мањи је од макова зрна кад му треба да штогод дозна. Чим неко уста отвори, он наћули уши. И док разговара с тобом, он једно мисли, друго говори, а треће сутрадан у извјештај пише. (Андрић 2008: 467)

Потом читалац сазнаје о два претходна „инцидента“ у којима је учествовао фра Бего, надмудрујући се са мрским му конзулима: у првом са генералним конзулом Атанацковићем, а у другом са канцелистом Томљеновићем из Аустријског посланства. У другој фра Серавиновој причи искарикирана је обавештајна улога дипломата, странаца у туђој земљи, у којој ови имају задатак да се, за рачун свог послодавца, обавесте о савременим друштвеним и политичким приликама:

„Наишао ја у Сарајево по некој својој муци, и на кога ћу првог ударити – на оног Томљеновића канцелисту, шта ли је, из Аустријског конзулата. Нисам ја на њега, него он на мене. Иде и разбацује ногама, а на прсима му неки шарени нишани и златне медаље, намрштен и охол, на све око себе гледа с висока; цар аустријски није му, чини ми се раван. Тако наиђе и поред Матанова хана. А мене звао Матан да онако, у авлији, поред бачве, пробамо неку блатину; тек стигла из Мостара. И како та вјера идући свуда стријеља очима, опази одмах и нас и незван уђе у авлију. Кад познаде мене, он се одједном промијени, пресави се у пасу и растеже уста од уха до уха.

- Клањам се велечасни! Како сте велечасни? Шта радите, велечасни? Шта мислите, велечасни?
[.....]
.....]
- Вала, ако ћеш право да ти кажем, господине, не мислим ништа.
- Не може то бити, такав човјек и таква памет, па да не мисли ништа!

Лаже и ласка а мени ударила нека ватра у главу, није толико од јаког и наглог пића колико од љутине.

- А шта могу ја да мислим? То и нису неке мисли, него моје фратарске бриге и мртвоузице. Мислим да ме није ко опет опањко код старјешина, и

како ћу се оправдати и одбранити од тужбе, јер увијек има нека код провинцијала.

[.....]
.....]

- Добро, велечасни, – заинтачио он без стида и образа, јер није њему до чега је мени – добро, али ви као паметан и духовит човјек мора да мислите и о другим стварима, о политици, народу и оном што народ говори, шта новине пишу.

У мени се преврну нешто.

- Па мислим...
- Аха, аха, мислите, је ли? Дабоме. – А очима улојио и све дахће, као ловац кад крене звјерку.
- Па ето мислим, мислим тако нешто, али незгодно је да кажем, да вас не бих увриједио као царског чо'јека и чиновника.
- О не, не, молим! Како би ви? Ништа мене не може од вас увриједити.

И сав се топи. Да сам му тада мајку покојну дерно, реко би ми: фала!

- Па мислим, ето, како то да ви, тако угледан господин, немате никог и нижег ни млађег од себе да хода по чаршији и запиткује шта ко мисли, него ви сами морате да се бавите таквим послом. То мислим и жалим вас...“ (Андрић 2008: 467)

Не толико отворену инсинуацију на обавештајни рад дипломата, који уместо да раде на повезивању држава и народа делују уско за интересе својих претпостављених, изнео је Андрић у свом првом роману *Травничкој хроници*, коју је, на основу исписа из историјских докумената у париским архивима, писао и завршио у окупираном Београду. Педесетогодишњег Јозефа фон Митерера, аустријског конзула, писац је представио као бившег обавештајног официра који је двадесет година провео у Земуну, на самој граници са Турском: „За то време он

није само примао поверенике, сакупљао податке, одржавао везе и подносио извештаје, него је више пута и сам прелазео у Србију, често прерушен као сељак или калуђер, и под најтежим околностима испитивао турске снаге, снимао утврђена места и важније положаје или проверавао расположење у народу.“ (Андрић 1963: 102) Оцењен од аустријских власти као успешан у том послу, фон Митерер долази као конзул у Травник, где преко дана обавља редовне активности, а увече, већ десету ноћ „ради на једном великом реферату за војне власти у Бечу: описује околину Травника са војничког становишта. Са много цртежа и скица, бројева и корисних података, он описује већ четрнаести положај који долази у обзир за неку хипотетичкуну војску која би надирала долином Лашве према Травнику који се брани...“ (Андрић 2008: 138) Обавештајни рад, настављен је, читаоцу је то сасвим јасно, и на другом положају, у дипломатској служби.

Ако заვიримо у *Дипломајске сѝисе* – збирку докумената која се састоји из Андрићевих дипломатских извештаја из Женева, где је радио као секретар сталне краљевске делегације у Друштву народа, из Београда, где је био начелник политичког одељења МИП-а, па из Берлина, где је обављао функцију краљевског посланика, односно амбасадора,¹⁵ онда ћемо видети да се заправо Андрићев посао на овим положајима у највећој мери састојао од достављања информација добијених из обавештајних активности и извора на различите адресе, са редовном одредницом о „строгој поверљивости“. Након читања

¹⁵ У овим извештајима врло честе су формулације попут: “Господине Министре, // Част ми је известити вас да сам од једног пријатеља наше земље из Секретаријата Друштва Народа добио, у поверењу, да прочитам рапорт“ (1992: 60) или „Како сам поуздано обавештен (1992: 93) или „Добро упућена личност, чији су се подаци обично показивали као тачни, изјавила ми је дана“ (1992: 296)...

једне од највеселијих Андрићевих прича, не можемо – у светлу свих ових сазнања – да се отмемо утиску да је фра Серафин износио – под маском забаве и шале – пишчево лично искуство, те да се Андрић изругивао и смејао и некадашњем самом себи.

Сенку једног другог, много мрачнијег Андрићевог животног искуства, наслутићемо у другој фра Серафиновој причи – која не следи случајно након смехотресне епизоде о неспособном конзулу који је од довитљивог фратра неспретно покушао да извуче мишљење, не зато што га је то заиста занимало, већ зато што је то био његов задатак. Реч је о причи о фра Петру Ђуђуту који у Серафиновом причању није могао да уђе у рај, упркос свим врлинама које су га за живота красиле, само зато што никада није слободно подигао свој глас, саопштио своје мишљење, надрастао понизност и покорност – особине које су уосталом поздрављене у хришћанском етичком кодексу.

Оно био неки Петар Ђуђут из Бусоваче, удовичко и сиротињско дијете, слабуњаво и стидљиво, мирно и послушно, а задато за књигом мимо сву осталу браћу. Већ зарана даде га мајка у манастир у школу, и с годинама постане од њега фратар каквог у Босни није било по скромности и послушности. Али није он био скроман и послушан што је у души такав, него што није имао снаге ни храбрости да се иком одупре и да каже: не. Што год му ко тражи, он да; што му се нареди, он послуша. Ни на какву увреду не одговара и ни од какве се неправде не брани. А кад у нас само осјете таквог човјека, наваљују посао на њега као на мртву кобилу и свак зна да може с њим да ради шта хоће. Види Петар Ђуђут да није право што се с њим ради, *и не само да види нејо се и буни у себи и изјавара јојо љолујласно – себи у њедра. И јојолико се ојорчи својим рођеним ојорчењем да му сузе ударе на очи, али он на крају јројујиа и своје сузе и своје ојорчење. Види он и иначе мноје сјивари и нејраведне и ружне око седе,*

али кад њреба да каже шїа мисли, њему се завеже језик и сїеїну вилице ња не умије ријечи да њроїовори, само ѡла-вом клима и све одобрава, иако не мисли ѡако, а у себи се ѡоједе шїо не може да каже оно шїо види и шїо мисли. И тако шутећи и климајући главом на све око себе, фра Петар и остари не стигавши никад да превали преко зуба цијелу мисао и пуну истину. Тако и смрт за врат. Кад стиже на онај свијет, фра Петар се запути право на рајска врата, к'о вели ако је ико заслужио то сам, бели, ја. Али ту наиђе на велико изненађење. Испријечио се сам свети Петар и не да му у рај. Зашто? Зато, каже, што треба да идеш прво у чистилиште да тамо окајеш гријехе. Какве гријехе имам ја који сам био мањи од макова зрна, пита Ђуђут. Е, то ти и јест гријех што ниси обијелио зуба и казао истину ни онде гдје си то по божјем и људском закону морао да урадиш, што си прећерао у понизности и послушности толико да се драгом Богу згадило на његовог створа. Слушај шта ти кажем: нема раја за Ђуђуте и Ђуђутовиће“ (Андрић 2008: 470–471, нагл. Г. Р.)

Ако ову епизоду повежемо са оним што је Андрић написао у *Шареној књизи*, напоменувши да у дипломатији има много залуталих и погрешних људи, онда опет не можемо да одагнамо помисао на све оне животне изборе који су се пред писца постављали, и које је морао да направи када је ситуација у којој се као државни службеник нашао учинила да све оно што је био Андрић-човек довела у питање.

Погрешка у избору звања плаћа се у свим службама, али нигде тако скупо и тешко као у дипломатији. У другим струкама такав залутао човек може да се изгуби у множини и остане непримећен, да пева у хору у ком не помаже али и не квари, па се његов глас и његов слух и не могу проценити. *У дипломатској служби ѡриликe ѡрисиле човека да мора ѡре или ѡосле да исїуїи самосїално и да ѡокаже какав је и шїа уме. Ко тај испит не положи*

постаје и смешна и жалосна фигура у служби за коју није а које више не може да се ослободи, олупина која још дуго и даље плови. (Андрић 2011в: 130, нагл. Г. Р.)

И ту се опет враћамо на Андрића-писца који је превладао Андрића-дипломату наложивши му да иступи самостално, без обзира на последице, да делује по налогу свог моралног осећаја, те да у својој побуни постане и остане човек. Мислимо наравно на тренутак у којем је Андрић као југословенски посланик у Хитлеровом Берлину, сазнавши да се на приближавању Београда и Берлину ради иза његових леђа, одлучио да свом министру Цинцар Марковићу поднесе оставку у чувеном писму од 20. марта 1941. године: „данас ми у првом реду службени а затим и лични многобројни и императивни разлози разлози налажу да замолим да будем ове дужности ослобођен и што пре повучен са садашњег положаја.“ (Глишовић 2012: 680)¹⁶ Ипак, вртоглави след догађаја предухитрио је ову оставку која није уважена, а Андрић је као краљевски посланик у аустријском дворцу Белведере присуствовао потписивању Тројног пакта 25. марта 1941. године. Остало је историја.

¹⁶ Д. Глишовић је показао да је ово писмо други Андрићев захтев за опозив, који је уследио месец дана после првог опширног писма Александру Цинцар Марковићу, Министру иностраних послова, послатог из Берлина 26. фебруара 1941, у којем Андрић негодује што су у Берлин из Београда долазиле „приватне личности“ и водиле разговоре са највишим функционерима Немачког Рајха, а да то он о томе, као краљевски посланик, није био обавештен. Навео је, притом, два разлога због којих о томе обавештава свог Министра: „Прво, и главно, јер сматрам да се не би смело десити да Југославија у оваквим временима има посланика са смањеним ауторитетом, који нема пуно поверење своје Владе као и стварну и формалну подршку свога министра. // Друго, јер не желим да заузмем један положај под условима који су у противности како са мојим погледима на службу тако и са мојим схватањем личног достојанства.“ (2012: 650)

Када данас читамо прозу неких од најбољих светских писаца који потичу из сасвим различитих културних традиција (као што су на пример Аргентинац Ернесто Сабато, Американац Пол Остер или Јапанац Харуки Мураками), видимо да су њихове теме идентитета, усамљености, неразумевања и чежње за повезивањем са другим, у ствари, Андрићеве теме. Да ли су људи острва или су мостови међу њима ипак могући? Постоји ли тунел који води од једног микрокосмоса до другог? Иако је Андрић у суштини био авангардиста, тако да начело агона, борбе за победу добра на свету можемо да схватимо и као врсту оптимизма да зло и насиље неће превладати, сасвим је сигурно да је писац имао периоде разочарања и сумње. Ако поставимо питање какво је расположење у њему преовладало у позним годинама и ако судимо према недовршеном роману *Омерџаша Лаџас*, у којем ниједан лик не успева да успостави аутентичан однос са другим људским бићем, онда би то био песимизам који би се укратко могао описати завршном стофом једне постхумно објављене песме из 1931. године:

*Ејо, њо вам је све
Што људи једно другом
Моју у овом крајком животију да дају:
Појџуно неразумевање. (Андрић 2011а: 91)*

Када би могао да види данашњи свет, Андрића вероватно не би много изненадила чињеница да се у дипломатији није ништа битно променило. Не знамо да ли је писац могао наслутити да ће доћи време у којем ће књижевност постати поприште идеолошких сукоба, те да ће се језик политике заогрнути одором тумачења књижевности (под изговором њеног раскринкавања), што ће од ове уметности направити поприште разградње и подела уместо успостављања веза међу људима и културама. Управо због свега тога одговорност тумачења и разумевања књижевности добија данас и већи значај и виши смисао.

Литература:

- Андрић, Иво. *Травничка хроника*. Београд, 1963.
- Андрић, Иво. *Дипломајски сјиси* (прир. М. Милошевић). Београд: Просвета. 1992.
- Андрић, Иво. *Сабране њријовејке* (прир. Ж. Ђукић-Перишић). Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2008.
- Андрић, Иво. *Дисертација. Есеји и кријике I*. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2011.
- Андрић. *Песме. Ех Ронто. Немири*. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2011а.
- Андрић, Иво. *Разјовори*. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2011б.
- Андрић, Иво. *Свеске. Дневници*. Београд: Задужбина Иве Андрића, 2011в.
- Глишовић, Душан. *Иво Андрић, Краљевина Јујославија и Трећи рајх 1939-1941*. Београд: Службени гласник. 2012.
- Диздаревић-Крњевић, Хатица. „Цртице уз приповетку ‘Проба’ Иве Андрића: фра Серафин Бегић – казивач, глумац, певач. *Из књижевности* (ур. М. Матицки). Београд: Институт за књижевност и уметност, 1997. 257–275.
- Зуковић Љубомир. „Нема раја за Ђуђуте и Ђуђутовиће“. *Дело Иве Андрића у контексту европске књижевности и културе*. Београд, 1981. 405–416.
- Раичевић, Горана. „Исклизнуће из стварности: идентитет код Иве Андрића и Пола Остера“. *Годишњак Филозофској факултета у Новом Саду*, књ. XXXVIII, св. 1 (2013): 183–196.
- Раичевић, Горана. „У ћелији 115: Иво Андрић, Нико Бартуловић, Оскар Таргаља...“. *Зборник Мајице српске за књижевност и језик*, књ. LXIII, св. 1 (2015): 151–169.
- Црњански, Милош. *Пушхојиси II* (прир. Н. Бертолино). Београд: Задужбина Милоша Црњанског. 1995.

Gorana Raicevic

BRIDGES OR ISLANDS:
WHAT ANDRIC WAS THINKING
ABOUT DIPLOMATS?

Summary

The paper deals with the Andric's story *Rehearsal* (1954), in which one of the characters friar Serafin Begic makes travesty of consuls as plain spies. In spite of the fact that the author tried to hide his personal opinion, so the readers face difficulties in finding the character presenting the writer's voice, the hypothesis is that here, under the mask of humorous story, Andric rendered his own experience and attitude toward diplomacy as a profession. Hence, the question that arises is whether his lifelong humanist aspiration toward connecting individuals and peoples symbolized by the notion of a bridge have been shaded by pessimistic or optimistic prognoses concerning its fulfillment.

Key words: diplomacy, bridges, *Rehearsal*